

שולמית אלוני: מישהו צריך להעיר ולעורר

יעקב בסר

לא יכולה אחרת; שולמית אלוני משוחחית עם עדית זרטל; 1997

האם ניתן להגדיר את ספרך כספר אוטוביוגרפי, פוליטי ואידיאי? כן. למרות שהוא לא שלם. כביוגרפיה זאת ביוגרפיה פוליטית וגם מבחינה פוליטית זה חלקי. כך שעוד "הדרך רבה מלחמה" כמו שנאמר, אבל האמת שכן. הואיל ופרשתי, רציתי בכמה נקודות להעביר משנה סדורה פחות או יותר. גם בנושא הפלסטיני וגם מבחינת מהותה של הדמוקרטיה הישראלית, שהיא לטעמי טעונת טיפוח מאוד מאוד. היא נעשית יותר ויותר טעונת טיפוח, למרות שלפעמים יש אשליה שלא, מפני שבנוגע לחופש הביטוי, ההפגנה וההתארגנות, בית המשפט הגבוה לצדק דאג שתהיינה לנו החירויות האלה. אבל בתחומים של זכויות האדם ושל היחס לאחר, הדברים נעשו לעין ערוך יותר חמורים ויותר קשים. והאדמיניסטרציה מנצלת כל אפשרות לפגוע באחר ובשונה ולא מדובר רק בערבים. זה מאוד בולט במה שנוגע לערבים; אבל גם ביחס לעלייה. מה שאני רוצה לומר הוא: כן, רציתי לדבר על הדמוקרטיה הישראלית.

באיזה מצב מחליטה אשת ציבור, מנהיגת מפלגה, לשבת ולכתוב ספר? הייתי צריכה לעשות את זה מפני שפרשתי ופרשתי ברצון. הייתי בטוחה שננצח בבחירות ובוזו טעיתי בגדול. ומפני שחשבת שאחרי שלושים שנה אני צריכה לפרוש. אבל הואיל והדברים מאוד ממושטשים, חשוב היה לי להעביר כמה מסרים ומהר. זאת הסיבה שהספר נכתב בדרך של שיחה והוא לא כולל המון דברים.

את מקדישה בספר הרבה מקום לפוליטיקה, ליחסים בינך לבין המנהיגות של מפא"י והרבה ביקורת, במיוחד נגד גולדה. הספר הוא על גבול הבלטריסטיקה. אך יש מעט מאוד מקום, יחסית,

לאוטוביוגרפיה, כפי שצריכה היתה להיות, חושפנית יותר.

כן. זה לא נעשה. יש נושאים מאוד חשובים היום. נושא השלום עם הפלסטינים, דת ומדינה בארץ, מעמד האשה, מעמד העולים מבריה"מ, פקודות בלתי חוקיות בעליל; אנחנו למעשה מוזהמים בדברים נוראיים שאנחנו עושים לאחרים. ופה היה לי חשוב למסור את המסרים האלה כאיש פוליטי. ביוגרפיה אישית יכול להיות שאכתוב ויכול להיות שלא. מאחר שזה קצת צנעת הפרט וקצת מביך.

את ביישנית? כן. מאוד.

זה מוזר. הקטעים הביוגרפיים שישנם, הבית, ההורים, יחסי הורים-בת, כל זה לוקה בחסר. את נוגעת בבית בשרטוט מאוד קל. לעומת זאת, כשאת מרוחקת מהבית, בגיל הנעורים, במוסד בן-שמן, שם זה מקבל יותר מרחב, יותר פרספקטיבה, כלומר, רואים גם את השורה השנייה. כי קשה לי. עדיין קשה לי. למעשה החלטתי להתייחס אל עצמי משעה שהתחלתי "לעשות את עצמי", כך שאולי זה הנימוק.

מה זאת אומרת "לעשות את עצמך", הרי בן אדם מתחנך בבית. עם אמא, עם אבא, יש השפעה...

כשהייתי ילדה חיי המשפחה שלנו היו קשים מאוד. מגיל שתיים עשרה לא הייתי בבית יותר. גם לפני כן לא היה בית. היתה תקופה שהייתי עם אבא ותקופה שהייתי עם אמא, והיתה התרוצצות ביניהם. תקופה מסוימת הייתי עם אחי אצל אחד ההורים ואחר כך, כל אחד מאיתנו היה במקום אחר. לאחר מכן פרצה מלחמת העולם השנייה והורי התגייסו לצבא הבריטי. בתחילה הייתי בקבוצת "עלומים", קבוצה של ילדים דפוקים, עזובים, עלומים, קשים. לי ולשלמה בר-שביט יש סיפורים משותפים מאותה תקופה.

אחרי זה הוא הלך למשמר העמק ואני לבן-שמן. אז כבר הייתי מספיק גדולה לגבש את עצמי. להיות אדם שחושב ומחליט לעצמו. לכן, מכאן אני מתחילה. אם כי בתקופה הרבה יותר מאוחרת היחסים שלי עם הורי השתפרו - אבל אלו כבר היו יחסים בהם אני הייתי אפוטרופסית שלהם יותר משהם היו אפוטרופסים שלי.

במובן הסוציאלי, היית מגדירה את בית ההורים כבית הרוס?

במובן הסוציאלי כן. אבל עם זאת, היה שם משהו שאני חייבת להם. מפני שספר תמיד היה. מפני שגם כשהיה מחסור גדול, לא נתנו הרגשה של עוני. מפני שגילו אהבה לילדים. כשהיו. כשלא היו. לא היה חסר של אהבה. הבית היה הרוס אבל איש לא היכה אותנו. וגילו אלינו חיבה ודאגו לנו. וילד לא כל כך יודע שרע לו או שהוא במצב קצת שונה.

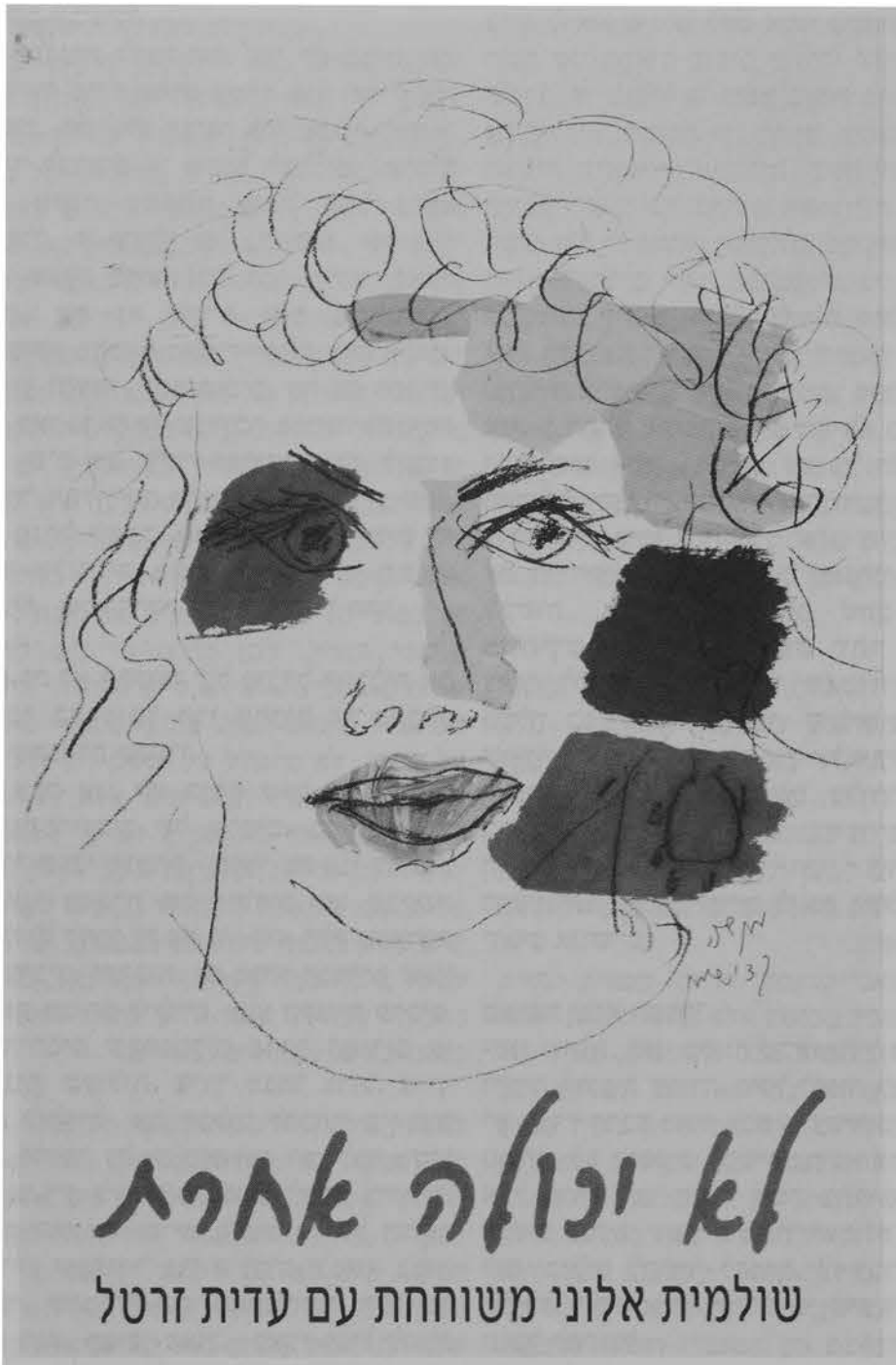
באיזה שלב הגעת למסקנה שבאמת היה משהו לא בסדר בבית?

ידעתי כל הזמן שהוא קצת לא בסדר. אבל הייתי ילדה די דומיננטית בכיתה. וזה היה פיצוי מסוים. אבל היו תקופות מאוד קשות. של בדידות נוראה ושל קושי וגעגועים. וכשאתה שומע סקנדלים בין ההורים וצעקות, זה מאוד לא נעים. אבל בכל זאת, נדמה לי, שהיה פיצוי, כי היתה שירה והיתה אסתטיקה, והיה ספר, ותיאטרון מגיל רך. אני לא נוטרת להם.

את מקדישה הרבה מאוד מקום לוויכוח, לאנטגוניזם מסוים, בינך לבין גולדה. כן. בגולדה היה משהו פאשיסטי.

לא מלה חריפה מדי?

אמרת - משהו. משהו מאוד טוטאליטרי. וגולדה היתה בטוחה שהצדק תמיד איתה. ואין דבר יותר חזק יותר מהשילוב של בורות וצדקנות. והיא תמיד "צדקה". ולפעמים

בשטויות. למשל, אני זוכרת, בכנס גדול של מפלגת העבודה, של המרכז. היו שם כמה מאות אנשים. זאת היתה התקופה שהפנתרים השחורים עלו לכותרות. וגולדה אומרת, שמי שלא יודע יידיש הוא לא יהודי טוב. לכן הסיסמה של הפנתרים השחורים אחר כך היתה "למדי אותנו יידיש ותני לנו וולבו". אתה מבין, היא עומדת בפני מרכז, שמחציתו אנשים מעדות המזרח, חלק ילידי הארץ, ומדברת על מי שלא יודע יידיש. אמרתי לה אז, כהערה: ומי שצורך גם את מרק הזהב ואת הגעפילטע פיש. אלו היו המושגים שלה. היא גם לא הבינה שנכבשו שטחים וחי שם עם כבוש. בכנסת, כשאמרתי שאת השטחים לא שחררנו, אלא בעיני הפלסטינים אנחנו כובשים, היא אמרה, בקול רם: איך את יכולה להגיד על יהודים כובשים? יהודים מבחינתה הם תמיד קרבן. זה מה שהיא אמרה גם לאפיפיור. כשהוא אמר לה - תהיו קצת טובים לפלסטינים, - היא ענתה - כך היא מספרת: הסתכלתי לו ישר בעיניים ושאלתי אותו מה הוא יודע על הפוגרום בקייב.

לפי התפיסה שלה אנחנו קרבן. וזה היה גם אצל בגין. וקרבן לא יכול לעשות רע. אם אנחנו הקרבן ויש לנו מונופול על זה, אז לנו מותר לעשות הכול.

אולי אצלו זאת היתה שיטה רטורית? לא. אצל בגין היתה תופעה מעניינת: במלחמת לבנון, לפני שניתנה ההוראה להתקיף את ביירות, הוא תקף את כל מנהיגי העולם וגם את בנות הברית משום שהפציצו את דרוזן כשהמלחמה נגמרה. למחרת הוא נתן הוראה להפציץ את ביירות. העיקרון הזה קיים עד היום, לעשות מניפולציה מהפראנויה שלנו, כדי להצדיק את החמדנות שלנו; כאשר אתה לוקה בפראנויה, אתה, הקרבן, לא יכול לעשות רע, כי כולם רודפים אותך. זה מה שקורה לנו גם היום. וגולדה מאיר הבינה בזכויות אדם? הרי כשדיברתי איתה על זכויות אדם היא אמרה שזה ליברליזם בורגני. מעניין שהיום זה נחשב שמאל.

נחזור להיותך שרת האמנויות, האחת והיחידה שהיתה במדינת ישראל מאז הוקמה. עזבת מערכת - יחסית - במצב טוב מבחינה כספית.

יחסית. יחסית למה שהיה ולמה שיש, כן. שילשתי, ואפילו יותר מזה את התקציב לאמנויות. זה עדיין לא היה מספיק. אני חשבתי שמגיע הרבה יותר. אנחנו ציבור שמתגבש לאומה, שהוא מאוד פלורליסטי ויש לו הרבה צרכים, גם לשוניים, גם תרבותיים, גם בשטח היצירה, וכל זה היה זניח. מזל שתיאטרון היה לנו לפני קום המדינה. אז המשיכו לתת הקצבות לתיאטרון. אם התיאטרון היה קם אחר כך, גם הוא לא היה

א"ב של הדמוקרטיה יש מי שחושבים שזה סינית. והוא הדין בתחום הלשון, בתחום המחשבה, בתחום הדת. לא היה מספיק תקציב והיום אנחנו מבכים את זה. למשל העמותה לתרבות ואמנות לא ממומנת. הולכים וסוגרים אותה.

את מתמצאת כמה שקורה היום בתחום התקציבים לאמנויות?

אף אחד לא מתמצא, מפני שבכל פעם שאנחנו תוקפים את משרד החינוך על זה שהוא לא מעביר מספיק כסף הם אומרים שהם לא מקצצים. אבל המציאות היא שכן מקצצים. העמותה חיה מן היד לפה ועכשיו סוגרים לה את הברזים לגמרי. אני מקווה שישלמו את החובות שנשארו. פסטיבל עכו שהיה הצלחה גדולה מאוד, התקיים רק בנס ואחרי מהומות גדולות. בכל מקום מנסים לחנוק.

מה את אומרת על המינהל לחינוך ערכי

מקבל הקצבות. מזל שהתזמורת הפילהרמונית היתה לפני קום המדינה. או אגודת סופרים וכו'. סופרים צריך, אבל איך מתייחסים לסופרים. בתוך הדינמיקה שלנו, לדעתי, בשני דברים חייבים להשקיע סכומים מאקסימליים. האחד, בתחום התרבות והשני, בתחום המדע והטכנולוגיה. מפני שאנחנו חברה מתגבשת. הגיעו לכאן ממאה ושתיים ארצות. כך אומרים. הרוב הגיעו מאגן הים התיכון וממזרח אירופה. שם לא היתה תרבות מערבית, לא דמוקרטיה ולא מדע מפותח. אין לנו נפט. איך כתוב שם? "אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחושת", לא ברזל ולא נחושת ולא נפט ובשביל החלב והדבש צריך לעבוד קשה. וזהו המשאב שיש לנו. מדע וטכנולוגיה, ללא תרבות במובן הרחב של המושג, זה מסוכן. זה הופך מכאני. מוכרחים גם תרבות, גם לשון יותר רחבה. אפילו הרמב"ם למד את אריסטו. אז למה לא יכולים ללמוד את תרבות העולם, אפילו כשאתה מזכיר את ג'ון סטיוארט מיל שזה

שהוקם עכשיו?

אני מתנגדת לדבר הזה. אני לא מבינה את זה. הייתי מורה שתיים עשרה שנה ועדיין אני מלמדת. ואני לא מבינה איך אפשר לעשות שיעור לערכים או מינהל לערכים. ערכים אתה מקנה כשאתה עוסק בכל נושא שבעולם. זו שאלה של נימוסים, של דרך ארץ. שאלה שמשתלבת בכל שיעור שאתה מלמד, אם זה מקרא ואם מתמטיקה. מתמטיקה מבטאת סדר ודייקנות, מקרא נוגע בדמיון ובעבר, ובמיתוסים. כך גם ספרות. אבל כאן נראה לי שמדובר בכוונה לשטיפת מוח. שים לב ששר החינוך רוצה לקבוע שמנהל הטלוויזיה החינוכית יהיה איש שלו, כמו מנהל לשכה. משמע שזה שר שיש לו ערוץ טלוויזיה משלו. משמע, זו תפיסה ישועית, של החדרת ערכים מהגיל הרך.

האם זה לא תפקידו של מינהל התרבות אם מדובר בערכים? הרי ערכים זה תרבות, כפי שהגדרת עכשיו.

כן. אבל אני לא רוצה שאף אחד יעשה אינדוקטרינציה של ערכים. בדיעבד, כל שיעור שאני מלמדת, הדרך בה אני לבושה, בה אני מדברת אל הילדים, או מבקשת מהילדים לדבר זה אל זה, היא חלק ממערכת של ערכים. ותרבות. גם מבחר הספרים שאני קוראת בכיתה לילדים, הוא הקניית ערכים. גם היחסים שמתנהלים בחדר המורים או ההצגות שעולות. צריך מבחר גדול. צריך לתת לילדים את הכלים להבחין בין טוב לרע. ולדבר על מה טוב ומה רע, למה משהו טוב או רע. לעורר סקרנות, לעורר ביקורת. העסק הזה של צווים מלמעלה, של הרועה והעדר, שמתחיל בגן הילדים ונמשך בבית הספר, שהמורה הוא האוטוריטה העליונה וכו', הוא מסוכן מאוד. בארץ יכול להיות מגוון נהדר, בשל מפגש התרבויות. צריך לתת להכול לפרוח.

העמותה שאת עומדת בראשה, שמוקמת בימים אלה, "הקרן הארצית", כפי שהיא נקראת, באה להחליף גופים כמו אמנות לעם או משהו דומה לזה?

היא לא באה להחליף. בחברה שלנו אין קהילות אזרחיות. לציבור הדתי יש כמובן, כי יש לו בית הכנסת, ויש לו ישיבות ומערכת חינוך נפרדת, מערכת צבא נפרדת, ישנם כלי הקודש שחיים מהקופה הציבורית ואפשר לכנס אותם. עם שינוי הזמנים, הקיבוץ פחות קיים, ההכשרה לא קיימת, תנועת הנוער כמעט לא קיימת, האנשים מצויים במצב של חוסר קהילה, גם במובן החיובי של המושג. אנחנו חושבים שבמקומות מרוחקים בייחוד, חשוב שתהיה מקהלה, חשוב שתהיה תזמורת, חשוב שיהיה חוג דרמטי, אולי באזור כמו הצפון, גם חשוב שיהיה תיאטרון משלו. כדי שהדברים האלה יקרו, ויהיו חלק מהחוויה של הקהילה, אתה

צריך לדאוג שיגיעו לשם אנשי מקצוע. הייתי רוצה שני במאים טובים שיגורו שנה בעמק הירדן, או בגליל או בנגב באחת מהעיירות. צריך לעזור בהקמת חוג דרמטי מקומי, אולי ראשית תיאטרון. מקהלות. כשהייתי שרת החינוך ואחר כך בתחום האמנויות, מאוד חשוב היה לי נושא המקהלה. במקהלה אתה מחנך לערכים יותר מבהטפות. כי חייבים להקשיב, לתאם. חייבת להיות סולידריות עם הקבוצה. וכך בחוג דרמטי, וכך בתזמורת. ואולי גם בדיונים ספרותיים. אנשים רוצים את זה. הטלוויזיה לא מספקת. החיפושים אחרי הרוחני, עם כל האמונות התפלות והצעות הגאולה, הם סימן שאסור לזלזל בו. סימן של חסר. ואתה צריך לתת את החיזוקים האלה, וזה מה שאנחנו מנסים לעשות, בייחוד במקומות שהם יותר מנותקים. ושההכנסה לנפש יותר קטנה. צריך להביא למצב, כמו שאמרה רונית מטלון, בפגישה שהיתה לנו, שיבואו מקריית שמונה או מירוחם לצלם את תל אביב, ולא שתמיד תל אביב תצלם שם. כלומר, דרך העדשה שלהם, כשהם היוצרים את הדוקומנט, את הסיפור וכו'. וזה אחד הרעיונות, שכמובן תהיה לו גם השלכה על יחסים אנושיים.

מאיפה יבוא הכסף?

ישנן קרנות. ואני מקווה שכשנתחיל לעבוד, ותהיה תוכנית עבודה, נוכל לפנות לאנשים. יש בארץ הרבה מאוד אנשים עשירים מאוד, (אנחנו לא עוסקים עכשיו בנושא החברתי, אבל קורה לנו משהו קשה בתחום הזה). אנשים שנעשו עשירים מתוך העבודה בארץ. והם יכולים להחזיר לחברה. זה דבר מאוד מקובל. ואני מניחה שיהיו מי שיעשו זאת, ונוכל להתחיל.

מנית הרבה דברים ופסחת על משהו שנראה לי מאוד חשוב בארץ, בתקופה שלנו. בתקופה כמו היום, אין תיאטרון סאטירי רציני.

נכון. אבל לא קמה קבוצה שרצתה להקים אותו. שום דבר לא בא מלמעלה. אם היתה קבוצה שזה היה אכפת לה, אז התיאטרון הסאטירי היה קם. אני הייתי מתרוצצת כדי לעזור להם. אבל אין, מפני שהחיים הם כאלה, שכל סאטירה היא פחות מהסאטירה שיש לנו במציאות.

יש אומרים שאחד הגורמים לשינוי בכיוון ה"גלסנוסט" בברית המועצות היה בעקבות תיאטרון קטן יחסית, ה"טגנקה"? אולי. אבל האנשים אצלנו הם לא מהפכנים ולא אמיצים. ישבו כאן קודם שני אנשים צעירים עם רעיון נהדר. הם ביקשו שאתן להם קצת מהידע שלי וכו', אבל הם יזהרו בפומבי, אני מניחה, מלומר שהם היו אצלי ושאני שיתפתי פעולה. כי הם רוצים לשאת

חן וחסד גם מלפני הדתיים או לפחות חלק מהדתיים. זאת אומרת, אצלנו, כולם עוסקים בפוליטיקה של איך להיראות באמצע. באמצע, לא קורה כלום. וזה משום שרוצים כסף מהמדינה, ומשום שרוצים להצטלם טוב. עם כל הכבוד לחברים שלי ב'מרצ', יש היום שמאל בארץ? יש היום קבוצה רדיקלית בארץ? יש משהו שמחליט להיות קטליזטור?

אני חושב שיש קבוצה כזאת אבל הבעיה היא כספית.

איפה היא? איפה הקבוצה שרוצה לעשות תיאטרון סאטירי, שלא יכולה לעשות אותו כי אין לה כסף? אני אהיה מוכנה לעזור להם.

קראתי את המאמר שלך ב'הארץ'. את אומרת - הישראליות מספיקה לי, אני לא צריכה "תוספת". הישראליות כוללת את היהדות.

איך את רואה את הישראליות שלך במפה התרבותית חברתית בארץ? לא מזמן הייתי עד לשיחה, בקרב אנשים שהם, מה שאנחנו מכנים אינטלקטואלים. והיה מי שאמר, שבאזור שלנו חיים ארבעה עמים, ארבע תרבויות. העם היהודי, העם הערבי, העם החרדי והעם הרוסי. המגע בין התרבויות האלה הוא פרובלמטי. למשל, התרבות הרוסית היא מאוד אינדוידואליסטית, סגורה; גם החרדית. וישנה גם התרבות הישראלית, והיא לא נוגעת כמעט, לא בחרדים לא ברוסים, לא בערבים.

אנחנו נמצאים היום ברגרסיה. בעניין הרוסים, אני רוצה לסייג, העליה הרוסית היא עליה חדשה. הואיל ומדובר בעליה גדולה מאוד יש לה עיתונים משלה, יש קשיים של שפה וגם קצת יוהרה. הם קוראים לנו ברברים. מקרב הברברים האלה, אריה דרעי נחשב ליטאי ואני נחשבת אוריינטלית. וזה משעשע במדה מסוימת. על כל פנים, אנחנו עשינו שגיאה. הקבוצות האינטלקטואליות הישראליות לא נפגשו איתם מספיק. עם כל הכבוד לתרבות של העליה הרוסית, ויש שם תרבות, אנחנו לא ברברים ביחס אליהם. אני מאוד גאה במה שהמו"לות שלנו, מאז קום היישוב, נתנה לנו. ואנחנו יכולים לדבר איתם גם על דוסטויבסקי וגם על פושקין וגם על לרמונטוב ויסנין וכל שירת רוסיה לצורותיה וגם בתחום האמנות הפלסטית וגם התיאטרון. עם כל הכבוד לתיאטרון "גשר" - שאני מקורבת אליהם, ואני מאוד שמחה ש"גשר" למד ליצור גשר, ויש לו הצגות כמו "כפר" - כשהם מעלים את "האידיוט" אנחנו יודעים מה זה, וכשהם עושים "אדם בן כלב" אז הם כבר נכנסים לאוניוורסליות הישראלית. שם זו תקופת מעבר ואני חושבת שאנחנו, הישראלים, חייבים לזום יותר מגע

בין קבוצות של אינטלקטואלים. ויש לנו על מה לדבר.

את רואה את אחד מתפקידי העמותה בכיוון הזה?

אני חושבת שזה אחד התפקידים. זה צורך חיוני גם להם וגם לנו. אם הם נשארים פה, זה צורך חיוני להם להכיר אותנו ולנו לדבב אותם ולהיות בקשר. לקרב אותם. מפני שאנחנו לא מקום מעבר. הם יחיו פה איתנו. הנופים הם נופים שונים והאסוציאציות הן שונות, אז דור ראשון מתגעגע ל"כוכבי שמים רחוקים" כדברי טשרניחובסקי, שהיה המשורר הלאומי שלנו, ובכל זאת, בסוף ימיו התגעגע לכוכבי קרים. והרומנטיקה הזאת קיימת בכל קבוצת מהגרים, המקום שממנו היגרו מקבל פתאום איזו הילה מיוחדת. אבל יש דור שני, ויש אנשים שמעורים יותר, ואני חושבת שהם יכולים להיות ויהיו ישראלים לכל דבר. ביחס לקבוצות האחרות, אני לא מקבלת את התפיסה שיש כאן עמים שונים. ישנם הערבים, שהחברה שלנו, באמצעות חוקים בודדה אותם. אנחנו המדינה היחידה שיש בה סגרגציה מכוח חוק לעדות. שתיים עשרה עדות נפרדות. אנחנו בודדנו אותם וקיפחנו אותם. וקבוצה מקופחת מסתגרת. ובכל זאת, יש לנו איתם קשרים. גם בתיאטרון גם בספרות. לא מספיק בחיים. לא ניתנת להם אפשרות להיכנס למקומות עבודה. יש ביניהם פוסט דוקטורנטים מוכשרים מאוד ששולחים אותם ללמד בבית ספר תיכון ולא נותנים להם לעסוק במחקרים שלהם. עם החרדים יש לנו בעיה. כי החרדים נשארו תקועים בתפיסה של הגטו. של אי הכרה בהיותם היום חלק מריבונות מחייבת. אותם היא לא מחייבת. לצבא הם לא הולכים. יש היום במדינת ישראל יותר בחורי ישיבה מסטודנטים. והם כולם חיים על חשבון הציבור. והם מתייחסים למדינה בדיוק כמו שהתייחסו למדינה בפולין. צבא לא מעניין אותם, חינוך לכולם לא מעניין אותם, הם נותנים חינוך מגיל רך בכספי משלם המיסים. אבל לא אכפת להם שלילדים אחרים אין חינוך מגיל רך. ההסתגרות הזאת היא סכנה גדולה. לדעתי צריך לשבור את הגדרות האלה, שאם לא, אז אנחנו במצוקה גדולה.

איך את מתייחסת לפעילותה של ש"ס בתחום החברתי, הסוציאלי והתרבותי?

הם עושים שירות גדול לאוכלוסיה שנמצאת במצוקה. הם מפעילים גני ילדים, מגיל שלוש, הם מספקים ארוחה חמה, הסעה. והורים שנמצאים במצוקה לא אכפת להם מי הנותן, העיקר שיקחו את הילדים, שיהיו "בייבי סיטר". ואז הם עושים בדיוק כמו שהישועים עשו. מחנכים אותם להיות מה שהם. עם זאת ש"ס הרבה יותר מעורים בחברה מהחרדים האשכנזים שהם אנטי

ציונים בעליל. אני חושבת שש"ס נותנת תשובה להרבה בעיות. אני לא אוהבת את המניפולציה, המובילה לטענה שאנחנו כביכול חייבים להם או פגענו בהם. והסליחה של אהוד ברק העמיקה את זה. מפני שעם קום המדינה כולם היו עניים ולכולם גילחו את הראש. ואת כולם ריססו בדי.די.טי. והקבוצה הכי דפוקה והכי מקופחת והכי סובלת שהיתה היא אלה שבאו מהשואה. מפני שלהם סתמנו את הפה. קראו להם סבונים וצאן לטבת. ורק אחרי משפט אייכמן האנשים האלה פתאום התחילו להיפתח. זו היתה הקבוצה שהישראלים קיבלו בצורה הקשה ביותר. אבל פה יש מניפולציות. האם גזלו לאריה דרעי את התרבות שלו? הוא הרי החליף את החלוק הלבן בבגדים של הליטאים. הוא הלך ללמוד יידיש.

עוד בעניין ש"ס, את לא חושבת שזאת תופעה מסוכנת שסקטור מסוים נותן שירות לאנשיו בכל התחומים - חינוך, כלכלה, בידור, שעות פנאי, בעצם, מה שההסתדרות עשתה למען כלל האוכלוסיה, הם עושים למען חלק מסוים. בצורה כזאת שמנתקת את האנשים שלהם ממה שקורה באמת בארץ.

זה מה שאני טוענת. זה לא מספיק להיות ריבון ולשבת בכנסת אלא צריך לגלות דאגה לכלל האוכלוסיה בכל התחומים. כאן חזרו לשיטת העיריה במדינה זרה, גם הם וגם החרדים האחרים. הם מסתגרים בתוך עצמם ונעשים אתנוצנטריים. היהודים בפולין, בעיריות הקטנות, לא דאגו לכלל התחבורה במדינה ולא לכלל השיכון במדינה ולא לבטחון המדינה אלא לעצמם. וכך היה בגלויות אחרות. כל עוד שהיהודים לא זכו לשוויון זכויות הם הסתגרו ודאגו לעצמם. מתוך כך התפתחו כל החוקים והאמירות של פחד הגויים, לא ללכת לבתי משפט של הגויים וכו'. כאן זו מדינה שלנו. של העם היהודי. אנחנו פה הרוב. אני אומרת העם היהודי, ובכל זאת מציינת: ישראלי, מפני שהיהודים יש בכל מקום בעולם. אבל הריבונות שלהם היא בהתאם למדינות שהם חיים בהן. פה אנחנו הרוב. וריתמוס החיים שלנו נקבע על ידינו. כך שאם יש לאנשי ש"ס טרוניות, הם חייבים להיות שותפים עם הכלל. ההסתגרות היא שחרור עצמם מהאחריות שמדינה ריבונית מחויבת בה.

הדברים שלך מעידים שהגדרת הישראליות ביחס לכלל היא פרובלמטית.

היום היא פרובלמטית. לכן כל כך הדגשתי את זה. היא לא היתה פרובלמטית לפני קום המדינה, לא במלחמת העצמאות, ולמעשה היא לא היתה פרובלמטית עד לפני מספר לא רב של שנים. כאן הניצחון הגדול של כהנא. מאז שהוא הופיע עם הגזענות שלו חלה התחזקות של הקבוצות הפורשות וגם בחקיקה יש לזה

ביטוי. בעוד שבהכרזת העצמאות מדובר על מדינה שתהיה פתוחה לעליה יהודית ומשעה שכולם יהיו אזרחים היא תדאג לפיתוח הארץ לטובת כל תושביה, תבטיח שוויון וחירות לכל אזרחיה, בלי אפליה מטעמים של מוצא גזע דת ומין, היום אנחנו חוזרים לאפליה ולסגרגציה מאוד מודגשת גם בחקיקה. למשל בחוק כבוד האדם וחירותו, לא נאמר "מדינת ישראל הדמוקרטית" אלא "מדינת ישראל יהודית ודמוקרטית". זאת אומרת הפרדה בין ישראלי ליהודי. וזה מאוד מסוכן כי זאת לא מדינת כל אזרחיה. איוה דמוקרטיה היא לא מדינת אזרחיה? ליהודי בברוקלין יש כאן זכות הצבעה? הרי זכות ההצבעה היא הזכות של כל אדם להיות שותף בקביעת גורלו. אנחנו קובעים את גורלו של היהודי בברוקלין או בפאריס? אנחנו קובעים את הגורל של תושבי הארץ. לכן כולם צריכים להיות שותפים בקביעה. וביחס לישראליות, היהודי שמתפלל בחודש חשון, שבועיים אחרי סוכות, על הגשם, לא מתפלל על הגשם ליד הדנייפר ולא על הגשם ליד המיסיסיפי אלא על הגשם פה. כשאתה חי פה, אתה לא צריך אפילו לדעת את מילות התפילה בשביל להתפלל על הגשם. כשאתה משתמש בניבים לשוניים שהם חלק מהנוף שלך. הם מבטאים שייכות. למשל ביטוי כמו "רעי בגדו כמו נחל, כאפיק נחלים יעבור", אתה יודע שאלו האפיקים בנגב. באים, מבהילים ובורחים.

בתנאי שאתה יודע את השפה לעומק. כן. ועכשיו יש רדידות בלשון, רדידות של ידיעת המקורות. זה לא שלא יודעים את ארון הספרים היהודי. הוא תמיד היה פתוח לפנינו. הבעיה היא לא אם ללמוד תלמוד או לא. תמיד היו המקרא, פרקי אבות, התפילות, שלא התייחסת אליהם כאל קודש, אלא כחלק של תרבות, של מרקם כללי, ולכן היה הרבה משותף ביני לבין האדם הדתי. הוא ידע את זה מהמקורות שלו, אני מהמקורות שלי, אבל יכולנו לתקשר. עכשיו, מה שהוחמר, שהוא לחלוטין איננו מכיר את מה שאנחנו יצרנו ואילו אצלנו גם יש רדידות הרבה יותר גדולה של ידע המקורות.

האם כשאת מסתכלת עכשיו על 'מרצ' את לא מצטערת שלא נאבקת על המשך המנהיגות?

לא. אני בהחלט רציתי לפרוש. ב-92' הודעתי שאני רוצה לאחד את שלוש המפלגות וללכת. שלושים שנה להיות חברת כנסת ופעילה זה בהחלט מספיק. לא רציתי לצאת משם על אלונקה.

את שבעת רצון ממה שאת רואה? לא. אני לא שבעת רצון ממה שקורה. אני גם קיוויתי שנוכה בבחירות. כשהודעתי בפברואר '96 שאני עוזבת לא עלה בדעתי שלא נזכה בבחירות. זה דבר שהשכל לא תפס. אבל אני

"נמלים" ועוד סיפורים

← המשך מעמ' 21 ←

סרטי קולנוע ישנים נעות בממד של זמן, אבל בהמשך הדברים, מאורעות המתרחשים בממשות הבדיונית של הסיפור קופאים והופכים לכרות קולנוע. אגב, בסיפור זה חוזר אורפו אל אי אלה חומרים מהנובלות שלו, "מות ליסנדה" ו"נמלים". בסיפור הרביעי, "דם על החלום", שגם בו מתערב החלום במציאות, שמות הגיבורים הם מיתולוגיים - בל ואיסטרית, והם שקועים בטירוף ארוטי, המוביל כמובן אל המוות הלא נמנע; רק שאין לדעת אם הדברים מתרחשים בממש או בחלום, ולא ברור אם אפשר "לפתוח פתח בחלום ולצאת", ואולי "זה לא חלום, ורק התפאורה חלומית", או להפך, התפאורה היא ממשית, הסיפור הוא חלום. שני הסיפורים האחרונים הם מונולוגיים, האחד, "הטעם העלום של זקנתנו", מעלה את תחושת החידלון של איש זקן, זכרונות מעורפלים על אהבה רחוקה, אשה שהיא חלום, וזיקה מעורבת ביריבות לאח התאום, האני האחר שלו, שאף הוא מופיע בבחינת היה או לא היה. הסיפור האחרון בקובץ, "המגדל", קושר את הממשות באמצעות החלום אל השירה ואל הזיכרון, או אולי השירה היא הקושרת את החלום אל הממשות. הדובר הוא משורר שמצא את שירתו שלו, שירת חייו, בשירו של דן פגיס "המגדל", ושיר זה קושר אותו גם במציאות וגם בחלום אל הוריו שנספו בשואה. סיפור זה, לדעתי, הוא המורכב והמעניין שבסיפורי הקובץ החדשים. החומרים האוטוביוגרפיים, המוכרים מיצירתו הקודמת של אורפו, מעוצבים כאן מחדש בעדינות ובעוצמה, מדהימים ומרהיבים בבדיה יפהפיה. תחומי הקיום השונים של הסיפור בשיר בממשות ובחלום, עם הגורם המטאריאליסטי הפורץ אל סיומו של הסיפור, מותכים כאן לאחדות אמנותית נדירה ביופיה.

סיפורים חדשים אלה של אורפו הם חלק אורגני ביצירתו בכללותה, בשר מבשרה. עם זאת אין הם "מיושנים", לא בצורתם ולא בתכנים שלהם. יש בהם חומרים ששימשו את אורפו ביצירתו הקודמת, מהם צורניים, מהם גם אוטוביוגרפיים, והגישה הפואטית של אורפו, הבונה בדיה בה מעורבים מציאות ודמיון ניכרת בהם היטב, אבל יש בהם חידוש מרענן, מעניין ביותר, שמעמיד אותם בשורה הראשונה של הסיפורת העכשווית. יצוין שגם לשונם של הסיפורים מעודכנת היטב. היא איננה נגררת לוולגריזמים אופנתיים, אך ערה ללשון הדיבור העכשווית, כפי שהיא ניכרת בספרות בת זמננו ובעיתון של היום. יישר כוח ליצחק אורפו. אנו מצפים ליצירות חדשות מפרי עטו.

שולמית אלוני: מישהו צריך להעיר ולעורר

← המשך מעמ' 25 ←

אור לגויים כמו שאני רוצה אור לעצמנו. ואנחנו לא אור לעצמנו. ונעשינו חברה אלימה, מכוערת, שונאת זרים, עם אלמנטים גזעניים שאני מתביישת בהם.

חשבת פעם על אפשרות להעמיד את עצמך לבחירה לראשות הממשלה?

לא. בארץ הזאת זה מחייב להתקפל, להתחנף לדתיים. פעם חשבתי שאפשר להגיע להסכמה בין מפלגת העבודה ושותפיה למפלגת הליכוד, שיש דברים שאינם באים בחשבון. שאותם אין לעשות. ושאפשר יהיה להגיע לכך שאנחנו על עקרונות דמוקרטיים מסוימים לא ניתנים יותר לסחיטה מצד כל מי שלא יהיה. גם כספית ובייחוד אידיאולוגית. מה שקרה הוא שגם חברים שלי, שחשבתי שהם דמוקרטים רדיקלים, מתקפלים ביחס לדברים שהם עקרוניים. הרי לא אכפת לי שכביש בר אילן יהיה סגור או שליד שכונת מגורים הקניון יהיה סגור בשבת. גם אני רוצה מנוחה בשבת. אבל יש דברים בסיסיים כמו נישואים אזרחיים, כמו מרשם אוכלוסין של אזרחים, כשראיתי שחברים שלי, בנושאים האלה, מתקפלים ולא מוכנים להתייצב ולהאבק - מה לי ולזה? אני אחדל להיות אני אם אתחיל להתקפל בדברים העקרוניים האלה. מישהו צריך להעיר ולעורר את תשומת הלב.

תודה רבה.

קטעי קישור

← המשך מעמ' 2 ←

אבל, כבר עם ההפגנות הראשונות, ניתן היה לראות את השוני. הפעם לא היו אלה פעולות של בודדים, לרוב לא אלימות ממש, ללא נשק חם. בשבועות הראשונים עשתה האינתיפדה רושם של מחאה עממית. כבר אז היו שראו בה תופעה של מרד עממי ולא מחאה חולפת. כותב שורות אלה, כתב, כשנה לפני פרוץ האינתיפדה, בטור זה, שמדובר במרי עממי, שלא ירפה עד שתסתמן תקווה להשגת עצמאות לאומית. אך שלטונות הצבא והדרג הפוליטי לא קראו את הכתובת שעל הקיר.

גיבוריה וקרבתיה של האינתיפדה היו ילדים. שירים רבים נכתבו, גם על-ידי משוררים עברים, על הטרגדיה "הצעירה" הזאת.

העוני, הרעב, ההזנחה, ההשפלה היומיומית. חוסר התקווה כי מחר עשוי להשתנות משהו לטובה, הגאווה הלאומית המושפלת. כל אלה מוליכים רק לכיוון אחד. למרי. לא היה עם כבוש בהיסטוריה האנושית שלא מרד בכובש. הדברים ידועים. אין זה משנה אם הכינוי הרשמי בעיתונות שלנו ובטלוויזיה בפרט, לאירועי האינתיפדה, היה אירועי טרור. משה סנה אמר פעם (אני מצטט מן הזיכרון): "כשהכובש מדכא בכוח את הנכבש קוראים לזה טרור! אבל כאשר הנכבש מתקומם נגד הכובש - קוראים לזה מרי לאומי".

האינתיפדה העממית הזאת הוליקה אל הסכמי אוסלו, שפתחו צוהר לתקווה, אמנם כיום מעורפל וזעיר, אך עדיין קיים. אם הצוהר הזה יחתם, אם התקווה תעלה, האינתיפדה תחזור במשנה כוח, במשנה עוצמה. משהו מן העתיד להתרחש ראינו בעקבות פתיחת המנהרה (סלע קיומנו, כידוע) ואז יהיה רע מאוד, לשני הצדדים.

שוב, הכתובת על הקיר.

